

Türkmeniň ruhy

Category: Kitapcy, Pedagogika we edep-terbiye, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Türkmeniň ruhy TÜRKMENIŇ RUHY *

Türkmen halky ägirt uly mana eýe bolan Garaşsyzlyk we Bitaraplyk diýen düşünjeleri özüniň bütin durky bilen kabul etmegi başardy. Pikir edip otursak, sowet totalitarizmi diňe

bir türkmen halkynyň ykdysadyýetine düýpli zyýan ýetirmän, eýsem, onuň ruhy köklerine talaň salypdy. Türkmen halky gözbaşyny gadymyýetden alyp gaýdýan däp-dessurlaryny, edim-gylgylaryny berjaý edip bilmezdi, hatda ynsan şu ýagty jahan bilen hoşlaşyp, bakyýete gidende-de, hawa, hut şeýle ýagdaýda hem ony dini kada-kanunlar bilen zemine duwlamak hyllallady. Wezipeliräk dagy bolsaň-a, onda hasam çetindi. Totalitar sistemanyň täze ýörelgeleri bilen, hamala, köne, zyýanly diýilýän däp-dessurlaryň çaknyşygyny, ana, şonda görersiň. Türkmençiliğiň däp-dessurlary öz möwritini ötüren zyýanly zatlar hökmünde ýazgarylypdy. BOŞ GÜRLEMEK, GOPBAMSYLYK, GÖRIPÇILIK ýaly halkymza ýat bolan häsiýetler türkmenleriň arasyna ornaşyp ugrady. Eger-de biz geçmiše nazar aýlasak, onda türkmeniň gepiniň iki çykan wagtyna duş gelmeklik örän kyn bolsa gerek. Taryhyň gatlaryndan gözbaş alyp gaýdýan edebi mirasymyzda, ýöne ýere "Iki dilli biwepadan dön göwnüm" diýilmeýär. Bu diňe aşyk-mağşuk arasyndaky ahwalaty aňlatman, umuman, adamzat gatnaşygynyň hem gysarnyksyz ýörelgeleri bolupdyr. Dilinde bir zat diýip, ýüreginde bolsa başga perdeden gopýan adamlardan türkmen afa çekeräk durupdyr. Magtymguly şahyr aýtmyşlaýyn:

"Agzy gülýän, kalby bozuk namarda,
Gardaş olma, ýyrak eýle özüňni"

diýen pähimden ugur alypdyrlar. Umuman, ýurtda hiç hiki ýuridik kanunlaryň hereket etmeyän wagtynda, diňe adamynyň sözüne ynanylypdyr. Türkmen adamsynyň öz sözünde tapylmagy bolsa, onuň şahsyýet hökmünde mertebesini beýgeldipdir.

Gökdepe urşunda öz ýurduny iň soňky demine çenli basybalyjylardan gorajakdyklaryna Gurhandan ant içen türkmenler ahyryna çenli öz lebizlerinde durupdyrlar. Bu söweşde olar ýeňilse-de, döwrüniň iň kämil ýaraglary bilen ýaraglanan rus goşunlaryna berk gaýtawul berip bilipdir. Şeýdip, halkyň ady dünýäniň çar künjüne ýaýrapdy. Gökdepe urşunda öz ildeşlerini duşmana söweşe ruhlandyryjylaryň biri Gurbanmyrat işandyr. Şeýle namysjaň adamyň ruhy bolsa, türkmeniň aňyndan hiç wagt çykmaýar. Uzak ýyllar höküm süren sowetler döwletiniň imansyzlary şol synmaz ruhy halkyň aňyndan aýırmak üçin işan aga sürtüp bilen garasyny sürtüpdı.

Gurbanmyrat işanyň mazaryna hemáyatdyr, medet diläp zyýarata gelýän adamlara bolsa, keramatly işanyň ruhunyň kömek eden gezegi az bolmandy.

■ Ene-atalar nirä seredýär?

Biziň baş maksatlarymyzyň biri öz sözünden dänmeýän, halal lebizli, halal ýaşap bilyän ýaş nesli kemala getirmekden ybarat bolmalydyr. Biziň entek hem ownukçyllyk, gybatkeşlik, görüpçilik, birek-biregiň üstünden arz edip, ýürek bulaýy şyltaklar aýtmak ýaly nogsanlyklardan saplanyp bilmändigimizi boýun almagymyz gerek. Adamyň mertebesini peseldýän, ony ownukçyl görkezýän şular ýaly nogsanlyklaryň zyýany hakynda öwüt-ündew edilip durulsa gowy bolardy. Biziň içki we daşky gözelligimiziň jebis baglanychgynyň bolmalydygyna üns berilse gowy boljak. Elbetde, her bir adamyň islendik eşigi geýmäge haky bar. Ýone, käbir türkmen gyzlary saçlaryny kesip, gaşlaryny ütüp, dyzlaryndan ýokarsyny zordan ýapýan kelte egin-eşikler bilen gapdalyňdan geçende, özüni juda oñaýsyz ýagdaýda duýyaň. Magtymguly atamyzyň aýdyşy ýaly:

"Güler ýuzli ýaryň hiç görki bolmaz,
Syýa zülp, gara göz, gaşdan aýrylsa".

"Ýeri, aýdaly, gyzlar-a moda kowalaşýar diýeli, eýsem olaryň ene-atalary nirä seredýärkä?" diýip, oýlananyň duýman galýarsyň.

Türkmen gelin-gyzlary asyrlar dowamynda öz elleriniň hünäri bilen maşgala girdeji getiripdirler. Gözelligiň el hünärlerinden çykan çykan, gözüň ýagyny iýip baryan türkmen halylarymyzy dolan Eneçeper ýaly är gaýratly zenanlarymyz öz halylary bilen ýow gaýtarypdyrlar. Şeýle zenanlary geçmişde türkmen dünýä baýlygyna deñäpdir. Hany, şol mähriban zenanlardan gelýän belent ruh, sap ruhy ýodalar?! Olar ýitip gitdimi?! Ýok, olar bar. Häzir hem guwanmaga, buýsanmaga gelin-gyzlarymyz ýetik. Ýone ýeňil eklenji piše edinen ýek-tük ýaşlarymyz bu mukaddeslige kembaha garaýarlar. Häzirki döwürde işlemek isleýän adama ähli mümkünçilikler bar. Halal işläp

baýamaklyga hiç kim garşy däl. Yöne ol gazanylan baýlyk biziň halal zähmetimiziň hasabyna bolsa ýagşy. "Türkmene haram ýokmaz" diýen parasatly söze kiçi dilden bärde däl-de, ýürekden uýsak, bu ýagdaýlaryň hem soňuna tiz çykylardy.

■ Türkmeniň ruhy ýaşlara bagly

Häzirki döwürde türkmeniň ruhy köp babatda ýaş nesle bagly bolup durýar. Ýaş nesil özünüň ene dilinde gürleýändigine buýsanmalydyr. Bolmasa, öz ene dilinde kemally gürläp bilmeýän "ýewropalaşan" oglan-gyzlary göreniňde, nebsiň-janyň agyrýar. Özem şu ýagdaý şäher terbiýesini alan ýaşlarda köp duş gelýär. Sähel bahana tapynsa, rusça (ýa türkçe) gürlänini kem görmeýän adamda, türkmeniň ruhy kemala gelermikä? Şu meselede ene-atanyň, mugallymlaryň aýratyn tagallasynyň, göreledesiniň gerekdigi öz-özünden düşnükliidir. Türkmen döwletiniň ýaňy ýörjen-ýörjen bolup ugran döwürlerinde dil garaşszlygyny gazaňmak babatda örän uly ädim ädildi, ýagny, türkmen diline döwlet statusy berildi. Indi oýlanyp otursak, hakyky türkmen ruhuny kemala getirmek baradaky şu günlerki aladalaryň esasy ugurlarynyň başy şol günlerden başlanan eken. Öz ene dilini bilmeýän, oňa hormat goýmaýan adamda türkmen ruhunyň, türkmençilik diýilýän zadyň bolmajakdygy şol wagt paýhas eleginden geçirilipdir. Hiç bir kagyzsyz, arassa türkmen dilinde geplemek çykyş etmek ýaly häsiýetleri çagalarda, ýaşlarda kemala getirmek döwrümiziň iň wajyp meseleleriniň biri. Çagalar baglaryndan başlap, türkmen dilinde arassa gürlemek, öz pikiriňi dogry we düşnükli beýan etmek sapaklary yzygiderli, hakyky manysynda geçirilse oňat boljak. Bolmasa çaga gürlemäni köp ýagdaýlarda köceden (ýa daşary ýurt telekanallaryndan) öwrenmeli bolýar. Bu bolsa diliň başdan harlanymagyna, ýoýulmagyna sebäp bolýan ýagdaýlara eltýär.

■ Çagalar baglarynda, mekdeplerde çagalary milli ruhda terbiýelemek meselesi

Eýsem, milli ruh diýen düşünjäni nähili kemala getirip boljak? Bu kyn wezipäni ýerine ýetirmek üçin biz ýene-de halkymyzyň

taryhyna ýüzlenmeli bolýarys. Geçmişde eneler öz çagalaryny sallançakda hüwdülänlerinde, oña türkmeniň ruhuny guýup ugrapdyrlar. Hüwdülerde aýdylýan:

– Meniň balam ýasynda,
Telpegi bar başynda,
Balama bir öý tutuň,
Atasy öýüniň duşunda,
Gapysyny galaýydan,
Serpigi daraýydan,
Eziz balam, huwwa-huw! –

– ýaly bentlerde türkmen kalbyna mahsus arzuwlar edilýär. Şol ruha eýlenen çaga öz ene dilinde dil çykarypdyr. Çagasyny näçe eziz görse-de, köplenç özbaşdak ýumuş tabşyryp, ony kän bir aýap durmandyr. Şeýlelikde, oglan-gyzlar kiçiliginden zähmete bekäp, ekeraneylykdan, maldarçylykdan we gaýry hünärlerden baş çykaryp bilipdirler. "Ýigide müň dörlü hünär hem azdyr" diýen pähimden ugur alan ata-babalarymyzyň özboluşly mekdebini geçen çagalara ulalansoň, ene-atanyň kesbini dowam etmek kyn bolmandyr.

■ Çörege goýulýan sarpa

Oýlanyp otursaň, türkmende çörege goýulýan sarpa hem aýratyndyr. Uzak hem hatarly ýola gidýän ýolagçynyň ýanyna ýoldaş hökmünde çörek salnypdyr. Bu däp il arasynda şu güne çenli ýaşap ýör. Hudaýa şükür, häzirki döwürde bugdaý nana açlyk çekýän ýok. Yöne "Aşyny aýan aşa ýeter, donuny aýan toýa" diýen pähimi-de unutmaly däl. Ähli zadyň gözbaşy bolan çörege aýawly garamaly, oňa mukaddes zat hökmünde sarpa goýmaly.

■ Çagany nähili terbiýelemeli?

Elbetde, çagany nähili terbiýelemelidigi hakynda belli bir galyplary salgy bermek çetin. Yöne durmuşymyza çaga terbiýesine giňden orun bermelidigi öz-özünden düşnükli. Mekdep ~ türkmen oglan-gyzlarynyň şahsyýet hökmünde kemala

gelmeginiň ilkinji basgańagy. Mekdeplerde okaýan okuwçylar özleriniň türkmendigine buýsanmalydyrlar. Türkmen dili, edebiýaty, taryhy ýaly dersler öwredilende, milli ruhuň bolmagyna aýratyn üns berilmeli. Biz pikirimizi käbir mysallar bilen berkitmekçi bolýarys. Goňşy Azerbaýjan döwletiniň alymlary baryp Soýuz döwründe "Gorkut ata" eposynyň boýlaryny çagalar üçin taýýarlapdylar. Oňat suratlar bilen bezelen, çaganyň aňyna ýetäýjek sada sözler bilen şular ýaly kitapçalary (ýöne ýonekeý adamlar satyn alyp biler ýaly elýeterli bahadan!) biz hem çykaryp biljek ahyry. Türk doganlarymyzyň telewizorda görkezilen "Bugaç han Derse han oglunyň boýy" boýunça döreden multfilmine diňe çagalar-a däl, ulular hem höwes bilen tomaşa eden bolsa gerek. Şular ýaly eserleri türkmen alymlarynyňam, ýazyjy-şahyrlarynyňam, hudožnikleriniňem, (režissýorlarynyňam) körpelere sowgat edip biljekdik(ler)ine doly ynanýarys.

Häzirki wagtdaky mekdep programmasy boýunça türkmen edebiýaty, taryhy sapaklary 4-nji klasdan başlap öwrenilýär. Biziň pikirimizce, şu dersleri has irräk öwrenilmäge girişilse gowy boljak. Sebäbi ilki bilen türkmen dili, türkmen edebiýaty, Türkmenistanyň taryhy dersleriniň üsti bilen türkmen ruhy kemala gelýär. Bu işe biz näçe ir girişsek şonça gowy. Döwür bizden tijenmegi talap edýär. Indi owalky ýaly: "Bu zatlara türkmen çagasynyň akyly ýetmez" diýen ýaly bahanalaryň däl-de, anyk işleri zamany geldi. Türkmeniň Magtymguly ýaly akyldar ogullarynyň kimdigini çagalar mekdep ýaşyna çenli bilse ýagşy. Mekdepde hünär öwredilende, beýleki hünärler bilen birlikde, dutar ussasy, zergärçilik, içmekçi, telpekçi ýaly türkmeniň gadymy hünärleri öwredilse, milli hünärmentleriň sanynyň artmagyna ýardam ederdi. Ýone her bir öñýeten, kalbynda türkmen ruhy bolmadık, halkyň diline, dinine, däp-dessuryna hormat goýup bilmedik adamyň bular boýunça sapak bermäge moral hukugy ýokdur. Bu ugurdan ýaşlara bilim bermeklik ol ýa-da beýleki pedagogik kollektiviň maslahatynda ara alnyp maslahatlaşysa, ýagny, bilimi, dil biliş derejesi, durmuş tejribesi ýeterlik bolan, kollektiwde hormatlanýan, sözüne pitiwa edilýän, hatda daş görnüşi taýdan hem nusga bolup

biljek adama ynanylsa has gowy boljak.
Halkyň milli ruhy bir günde ýa-da bir ýylда kemala gelýän zat däl. Ony döretmek iňñe bilen guýy gazandan enaýy däl. Her bir adam: "Mende, meniň çagalarymda türkmen ruhy barmy?" diýen ýeñil bolmadyk soragy özüne berip görmelidir.

Atamyrat GARAÝEW,
Atabaý NAZAROW,
filologiya ylymlarynyň kandidatlary.

* Makala kem-käsleýin gysgaldylyp alyndy.

edebiyatwesungat Pedagogika we edep-terbiýe